

לז"נ האישה החשובה מרת מינדל בת ר' משולם זאב הארטשטיין ע"ה

פסקי דינים

דיני דינים - ט"ז

שוחד

אסור לדיין להטות את הדין לזכות את החייב ולחייב את הזכאי שנאמר 'לא תטה משפט' (דברים ט"ז י"ט), ולכן אסור לקחת שוחד אפילו לזכות את הזכאי ולחייב את החייב שנאמר 'ושוחד לא תיקח' (שמות כ"ג ח'^[1]), שהנותן והמקבל נעשים גוף אחד ואין אדם רואה חובה לעצמו^[2], ויטה את הדין לצד חובה אפילו שמתכוון לדין אמת^[3]. וכשם שהנוטל עובר על לאו אף הנותן את השוחד עובר על 'ולפני עור לא תתן מכשול'^[4].

אסור ליטול אפילו משניהם (בשוה)^[5]. יש שפירש שלא תחלוק בין שוחד לשוחד^[6], ויש שכתב שאם בא לפניו דין שאחד חייב לגמרי והשני זכאי לגמרי לא יוכל לפסוק חיוב גמור לזכות הזכאי^[7].

באיסור זה החמירה התורה מפני חמדת הממון, ולזה כתבו הראשונים 'מאוד מאוד צריך הדיין לזיהר שלא יקח שוחד'^[8], ולא לוקין עליו שניתן להישבון^[9].

לאחר הדין, קנס

ואף לאחר שדן את הדין אסור לדיין לקבל מתנה מהבעל דין^[10], וכן נאמני הקהל שפוסקים קנס על העובר תקנה וכיוצא בזה, דינם בזה כדיינים ואסור להם לקבל אפילו מתנות וכיוצא בזה^[11], אבל מי שאינו דיין ובא לפני הבי"ד להמליץ בעד הבעל דין אין עליו איסור^[12].

פשרה

כתבו הפוסקים שאף דיין שקבלוהו לדון פשרה ונטל שוחד עובר על הלאו^[13].

נשים, קרובים

דיינים פסולים מחמת קורבה או נשים, שקבלו הבעלי

דין עליהם ונטלו שוחד עוברים על הלאו^[14].

דיין גוי

יש שכתב שדיין גוי אינו מוזהר ליטול שוחד, שלכן הנותן לו שוחד אינו עובר על ולפני עור^[15], ויש שהשיגו עליו שזה בכלל דיין שבני נח מוזהרים עליו^[16], ודנו האם מותר ליתן לפקיד של הדיין עבור הדיין (וכל זה שאין בזה משום גזל)^[17] או כשיודע שבעל דינו נותן לו שוחד להטות את הדין לטובתו^[18].

החזרת שוחד

דיין שלקח שוחד חייב להחזירו^[19], אך הואיל וקבלו מרצון הנותן אינו חייב להחזיר עד שיתבענו הנותן^[20], ויש שכתבו בזה שאפילו אינו תובע עד זמן רב אינו מחילה רק ב"ד לא יכולים להוציא ממנו^[21], ויש שכתבו שאם אינו תובע מסתמא מחל לו ואפילו לצאת ידי שמים אינו חייב להחזיר מעצמו^[22].

שוחד דברים

כל שירות לדיין לפני הדין אסור אפילו בלי שווי ממון כגון שהסיר נוצה מפניו, או להקדים לו שלום כשאינן דרכו בכך^[23]. ונחלקו הראשונים האם אסור מדינא או ממידת חסידות^[24], ברם בשירות כגון שהדיין שאל מהבעל דין כשאינו רגיל לשאול ממנו (ואין לו להשאל לו) פסול מדינא^[25], אבל בדברים שרק אסורים ממידת חסידות אם דיין אחר עמו אינו אפילו מידת חסידות^[26].

[1] כתובות ק"ה א'; סה"מ לאוין רע"ד, וברמב"ם הל' סנהדרין פרק כ"ג הל' א' ובחינוך מצוה פ"ג הוסיף 'לא תקח שוחד' (דברים ט"ז י"ט). [2] ק"ה ב'. [3] רש"י שם. [4] רמב"ם שם הל' ב', סי' ט'. ופשוט שהאיסור אף על הנותן שאינו בעל דין, וראה פתחי תשובה סי"ג ג' מברכי יוסף סי"ק ג' שגם אם נודע לבעל דין שהדיין אמר לקבל מבעל דינו שוחד, אסור לו ליתן. [5] כתובות שם, סמ"ע סי' ט' סי"ב ב'. הרמב"ם וחיונין השמיטו את האיסור בנוטל משניהם, ובסי' ט' סעיף א' אף השמיט 'לחייב את החייב', וראה הפלאה כתובות שם. וכן כתבו הרמב"ם והחיונין שהמקבל שוחד הוא בכלל ארור לוקח שוחד, והעיר המנחת חינוך אות ה' שבארור זה כתוב 'לוקח שוחד להכות נפש' (דברים כ"ז כ"ה), ומג"ל שאף בממון. [6] דרישה סי' ט' סי"א א'. [7] הפלאה שם ע"ב, שנעשים כגופו ואינו רוצה בקיום אבר אחד יותר מהשני. [8] ראה רמב"ם שם, שו"ע סי' ט' סעיף א' וסמ"ע סי"ק א', וראה עוד בחינוך שם שמתוך כך גם נבוא לדון בשוחד דיני שקר. [9] חינוך שם, וראה ברכי יוסף סי' ט' סוף אות א', אמרי בינה דיינים סי' ט"ז ד"ה וראיתי, ע"ד המוצל מאש סי' ב', וע"ע קצוה"ח סי"ק א' במשובב, ונתה"מ סי"ק ב'. ולהלן הערה 20, 21. [10] רמ"א סי' ל"ד סעיף י"ח ממשמעות הרא"ש סנהדרין פרק ג' י"ז. [11] פתחי תשובה שם סי"ק כ"ז מפלפולי חריפתא על הרא"ש שם, וע"ע בברכי יוסף. [12] פתחי תשובה שם סי"ק כ"ח ע"פ שו"ת תשב"ץ חלק א' סי' קמ"ה. [13] שו"ת ב"ח סי' נ"א, שו"ת פנים מאירות ח"ב סי' קנ"ט הובא בפתחי תשובה סי' ט' סי"ק י"ג ואמרי בינה שם. [14] מנחת חינוך שם. [15] א"ח סי' ט' סי"א. [16] מנחת חינוך שם ע"פ הרמב"ן פ' וישלח, שכ"כ בירושלמי ואין לחלוק עליו, וכ"כ בדברי משפט סי' ט' סי"א וע"ז בשו"ת חוות יאיר סי' קל"ו, ובהנהות לבושי חושן על האו"ת שם הביא מספר משפט שלום לבעל מנ"ח היפך דברין על החינוך, ואין הספר לפני, וראה שו"ת שואל ומשיב מהדו"ק ח"א סי' ר"ל. [17] פתחי תשובה יו"ד סי' קנ"א סי"ק א' דזה לפני דלפני ואין שליחות לגוי, אכן כתב שהח"ו בסי' קפ"ה אוסר אף בזה (שיש שליחות לגוי לחומרא), ובח"ו מ"ט סי' ט"ק ג' כתב משר"ת חתם סופר המשך ההערות בעמוד ב'.

מעשה שהיה

אונאה במכירת דירה

לפני כחמשה עשר שנה, רכש שמעון בריונר דירה בת ארבעה חדרים מידידו, בנימין רויזנליך, בשש מאות אלף שקלים.

בנימין רויזנליך הסביר לידידו שמעון, שלמרות שמחירה של דירת ארבעה חדרים באותו איזור היה יקר יותר, מכל מקום הוא מוכר את הדירה במחיר נמוך, מפני שאחד החדרים בדירה היה בנוי בלא היתר בניה (Building permit) מהעירייה. הוא הוסיף וסיפר לשמעון כי כבר ניסה לקבל היתר בניה לחדר זה מהעירייה, אך משלא הצליח - נאלץ לבנות בלא היתר, ולכן הוא לא יכול לגבות על הדירה את מחירה המלא, מפני שייכתן והרשויות יחליטו על הריסת החדר הנוסף, או לקנוס את בעל הדירה.

לפני כמה חדשים רצה שמעון לבנות מרפסת לדירתו, ולכן פנה לאדריכל (architect) שיגיש את הבקשה להיתר הבנייה מהעירייה. הוא אמר לאדריכל כי כבר נעשתה בדירה תוספת בניה ללא היתר, ולכן הוא מבקש שינסה 'להכשיר' גם את התוספת הזו, כך שהחדר הנוסף לא יעמוד בסכנת הריסה.

לאחר כמה ימים התקשר אליו האדריכל, ואמר לו כי התברר לו שלמעשה בעל הדירה הקודם, דהיינו בנימין רויזנליך, כבר קיבל היתר לחדר הנוסף לפני כחמש עשרה שנה, ולכן הוא יגיש את הבקשה רק לגבי בניית המרפסת.

שמעון הבין, כי משום מה לא נודע לבנימין רויזנליך שלמעשה הוא כבר קיבל היתר בניה לחדר הנוסף, ואם כן נמצא שהוא מכר את דירתו במחיר נמוך משוויה האמיתי, שהרי מה שמכר את הדירה במחיר נמוך היה מאחר שסבר שאחד מחדרי הדירה בנוי ללא היתר בניה.

שמעון התקשר מיד לבנימין, והודיע לו את מה שהתברר לו זה עתה, כי למעשה הוא יכל לדרוש מחיר גבוה יותר על דירתו בשעת המכירה, והציע לו לגשת לרב השכונה שליט"א המשמש כדיין מומחה, כדי לשמוע דעת תורה כדת מה לעשות.

למחרת נפגשו שניהם בביתו של רב השכונה שליט"א, וכה היו דבריו:

במכירת מקח, אם אחד מהצדדים התאנה, כלומר שילם מחיר לא הוגן על המקח (כגון שהקונה שילם מחיר גבוה יותר משוויו של המקח, או שהמוכר קיבל מחיר

שאלה: אברך אחד מהחבורה נקלע למצב כספי קשה, כמה מידידיו דיברו עם כמה מקרובי משפחתו וידידיו שהם בעלי יכולת,

הלוואה או צדקה

והם הסכימו לתת לו מתנה הגונה.

למעשה, כשהציעו לו את הכסף, הוא סירב בכל תוקף לקחת צדקה, והענין ירד מהפרק. אך בהמשך, כשמצבו המשיך להידרדר, ופנינו אליו שוב, הוא אמר שהוא מוכן לקחת את הכסף אך ורק בתורת הלוואה, ולכשירווח לו הוא יחזיר את כל הכסף עד הפרוטה האחרונה. כמובן ששמחנו מאוד שהוא מוכן לקבל את הכסף, ולו בתורת הלוואה.

אך ברצוננו לשאול, האם באמת הוא חייב לשלם את ההלוואה, או שזוהי צדקה גמורה?

תשובה: יפה עשו הנותנים בכך שנתנו לו בתורת הלוואה, וכך מבואר בטור (יו"ד סי' רג) ע"פ דברי חז"ל (כתובות סז): מי שצריך לטול מהצדקה ואינו רוצה ליטול, מערימין ונותנין לו לשם מתנה דרך כבוד כאילו אינו מן הצדקה, ואם אינו רוצה ונותנין לו לשם הלוואה, ואם אינו רוצה, אומרים לו הבא משכון כדי שלא יתבייש, ואין נפרעין ממנו אחר"כ (וכך נפסק בשו"ע שם סעי' ט).

ולכן אם בסופו של דבר אותו מקבל לא יכל להחזיר את ההלוואה, אין הנותנים יכולים לתבעו, שהרי הם גילו דעתם שרצונם לתת לו לשם צדקה (אמנם אם יש מקום לומר שכשהמקבל לא רצה לקבל, חזר בו הנותן מנתינתו לשם צדקה, והחליט ליתנו לו לשם הלוואה, אי"כ כל זמן שלא אמר לו בפירוש שמחלו, חייב לשלם הלוואתו. ואם עבר זמן רב ולא תבעו הנותנים את ההלוואה, יש לומר שזו הוכחה שמחלו על החוב, ואף שאין מתחשבים בדיון תורה עם 'חוק ההתיישנות' [statute of limitations] וגם כאשר עבר זמן מרובה ולא תבע, יכול המלוה לתבע את הלוה, כמבואר בס' צח סעי' א' [ראה מה שכתבנו במשא ומתן גליון מג] מכל מקום כאשר יש סיבה לומר שהיה כאן מחילה או נתינה לכתחילה לשם צדקה, נראה שאפשר לומר כן. ראה כתובות קד. ואהע"ז סי' קא סעי' א לענין כתובת אלמנה לאחר כ"ה שנים מפטירת בעלה. אמנם לאידך גיסא יש לומר, שבאופן זה שההלוואה היתה 'עד שירווח לו', אי"כ לא הגיע זמן הפרעון עד לאותה תקופה, ואין ראייה שמחלו ממנה שלא תבעו. ראה שו"ת נודע ביהודה תניינא חו"מ סימן יד, הו"ד בפת"ש סימן עג סק"ד). ובכל מקרה, כל זמן שלא תבעוהו - נראה שאינו צריך להחזיר (ראה ש"ך סי' רלב סק"ב, ואמרי בינה דיני גביית חוב סי' ב).

אמנם, מבואר בר"ן (כתובות כט:), שאם אותו מקבל בא לפרוע את ה'הלוואה' - מקבלים הימנו (הביאו הדרכ"מ שם סק"ה, ויש שכתבו, שאם הוא מתאמץ לשלם ואין ביכולתו אין מקבלין ממנו. ערוך השולחן סי' סעי' יז). ויש להסתפק בגדר הדבר, אם האומדן היא שהנותן נתן מראש את הכסף בתנאי, שאם המקבל יפרע - הרי זה בתורת הלוואה, ואם לא יפרע - הרי זה בתורת צדקה, או שהנותן נתן את הכסף כצדקה גמורה (אף שהמקבל אינו רוצה לקבל אלא בתורת הלוואה. ראה מחנה אפרים הל' זכיה מהפסקי סי' יא, ואמרי בינה דיני צדקה סי' כ), ואם יפרע המקבל, יקבל ממנו רק כדי שלא לביישו.

ונפקא מינה, אם הנותן נתן את הכסף ממעות מעשר, שלפי הצד הראשון, שכשהמקבל פורע הרי זה באמת פרעון חוב, אם כן מעות הפרעון הן מעשר, כפי שהיו בעת ההלוואה, אך לפי הצד השני, שכוונתו היתה לצדקה גמורה, הרי כשהמקבל 'פורע', אין זה אלא נתינה חדשה, וצריך המקבל להפריש ממנה מעשר, והשאר שלו.

נמוך יותר משו"ו), הרי זו 'אונאה'. והדיון הוא, שאם האונאה היא יותר משתות (-שישית, sixth), הרי המתאנה יכול לדרוש את ביטול המקח, ואם האונאה היא שתות, המאנה חייב להחזיר את ההפרש (כמבואר בשו"ע חו"מ סי' רכז סעיף ד).

אמנם, כל זה הוא רק במקח מטלטלין, אך במכירת קרקעות הדין הוא ש'אין אונאה לקרקעות' (ראה שם סעיף כט), ולפי זה לכאורה אין לבנימין זכות לתבוע את אונאתו.

אמנם יש לדון בזה מצד אונאה בטיב המקח, שהדין של 'אין אונאה לקרקעות' הוא רק לגבי אונאה במחיר המקח, אך באופן של אונאה בטיב המקח, כגון שנמצא בו מום - אזי גם בקרקעות יש אונאה (כמבואר בס' רלב סעיף ג). ולפי זה יש לדון במקרה דידן, אם זה נקרא שהמוכר הוטעה בטיב המקח שמכר (שהרי סבר שמכר דירה שיש בה בניה ללא היתר, ונתברר שמכר דירה 'כשרה').

והנה מצאנו, שאף שאין אונאה בשכירות פועל (סי' רכז סעיף לג), מכל מקום אם הטעו זה את זה בטיב המקח, כגון שבעל הבית אמר לפועלים שהוא ישלם להם בשכרם ארבעה זוזים ליום, מפני שכך כבר בעבר פועלים, והתברר שבעל הבית הטעה אותם, ובאמת שילם לאותם פועלים חמשה זוזים ליום, הרי הוא חייב לשלם להם חמשה זוזים, ומה שהסכימו לעבוד בעבור ארבעה זוזים הרי זה מקח טעות, וסברו שזה הוא המחיר ליום עבודה, ונתברר שאין זה נכון (סי' שלב סעיף ד, וראה נתי"מ שם סק"ד).

וכמו כן לגבי שטרות, שאין בהם אונאה (סי' רכז סעיף כט), מצאנו שדנו הפוסקים במי שמכר לחבירו שטר חוב על פלוני, ואמר לו שאותו פלוני הוא עשיר, ואפשר לגבות ממנו את החוב בקלות, ונמצא שאין זה כך, אלא אותו פלוני הוא עני, ואי אפשר לגבות ממנו - הרי מכירת השטר בטלה, מפני שהמוכר הטעה את הקונה בטיב המקח (ראה בספר התרומות שער גא חלק ו ס"ט, והובא בש"ך בס"י סו סק"ג ובס"י קכו סק"ג, ע"פ ביאורו של הקצוה"ח סי' קכו סק"ט).

אך מאידך, כתב הנתיבות המשפט (סימן רט סק"י), שאדם שמכר קרקע לראובן, ופירותיה של קרקע זו מכר לשמעון, והדין הוא שמכירת הפירות לשמעון בטלה, מפני שאין אדם מוכר דבר שלא בא לעולם, וממילא ראובן שקנה את הקרקע, זוכה אף בפירותיה. והקשה על כך הנתת"מ, שהרי המוכר שטעה בדיון, היה סבור שהוא מוכר לראובן רק את הקרקע, ללא פירותיה, ואם כן עתה שהתברר לו שהוא לא יכול למכור את הפירות לאח"ך, וראובן זכה במכירה זו גם בקרקע וגם בפירות, מדוע לא יחזור בו המוכר ויבטל את המקח, מפני שלא התכוון למכור לראובן במחיר זה גם את הפירות. ותיירץ על כך הנתת"מ, שם טעות כזו היא בכלל 'אין אונאה לקרקעות' (וראה בדרושה שם שכתב טעם אחר בזה). ומזה נראה שאף טעות בטיב המקח אינה טענה למקח טעות בקרקעות, שהרי המוכר סבר שהוא מוכר קרקע בלא פירותיה, והתברר שמכר אותה עם פירותיה.

ולכן נראה מוכרח, שהגם שאפשר לבטל את המקח בטענת טעות בטיב המקח, אבל זה דוקא כשהמאנה רימה את הצד השני במסירת נתונים לא נכונים, והצד השני שהתאנה לא היה אמור לברר נתונים אלו מפני שהוא סמך על המאנה, (וכמו בשכירות פועלים ובמכירת שטר), אבל במקרה שהמוכר טעה בדיון, ולא הקונה הוא זה שהטעהו (כמו במקרה של הנתת"מ) - אינו יכול לבטל את המקח בטענה שטעה.

לאור זאת - סיים הרב שליט"א - במקרה שלנו הקונה לא הטעה את המוכר, אלא המוכר הוא זה שטעה, וחשב שעדיין לא קיבל היתר בניה, ולכן בנימין לא יכול לבטל את המכירה בטענת מקח טעות. (וראה בשו"ע קנין תורה סי' יד, ובקובץ הישר והטוב חלק י עמוד פז, שדנו בטענת מקח טעות במי שמכר קרקע שהיה סבור שאינה עומדת לבניה, והתברר שכבר אושרו תכניות בניה לגביה. ולפי האמור יש להוסיף שזה דוקא באופן שהקונה ידע שהקרקע כבר עומדת לבניה, והטעה את המוכר, [וכמו שמבואר בקנין תורה שכן היה המעשה שם]. ועוד יש לחלק שגם אם נאמר שיש טענת מקח טעות בכה"ג, זה דוקא אם נתבררה הטעות בסמוך לשעת המקח, שלא נגרם הפסד משמעותי לקונה, אך במקרה שלנו, שאם המקח הוא טעות, הרי הקונה צריך לשלם למוכר שכירות על מגורים בדירה במשך חמש עשרה שנה [כמבואר בס' רלב סעיף טו] - בוודאי לא היה הקונה מסכים לתנאי כזה [ותנאי שאין אומדנא שהקונה היה מסכים לו, אינו תנאי אלא אם התנו כן בפירוש, כמבואר בתוס' בכתובות מז: ד"ה שלא כתב]).

המשך ההערות מפסקי דינים

חלק ו סי' י"ד דלא שייך בזה לפני דלפני, וע"ע ברכי יוסף אות ג' באריכות. [18] בפתחי תשובה חו"מ שם כתב מהחת"ס הג"ל שמתיר בזה, אבל מברכי יוסף סי' ט' אות ג' שאוסר אף בזה, וצ"ע. [19] שם סעיף א', וכתב הב"ח מפני דאי עביד לא מהני וכתבא בגמ' תמורה ד' ב' (ובסעיף ח' כתב שהמעות גזל בידו), וראה גר"א ס"ק ב' ונתת"מ ס"ק א', וכ"כ בשער משפט, וע"ע בערך ש"י, ואחרונים שהאריכו בזה. [20] שם, והסמ"ע ס"ק ג' מחלק מרבית שחייב להחזיר מעצמו דכתיב וחי אחיך עמך, אבל הטו"ז משיג שאף ברבית בעיני תובעו, ובפתחי תשובה ס"ק ב' כתב האחרונים שמסכימים לטו"ז. [21] ראה ברכי יוסף ומוכר בפתחי תשובה שם משו"ת שבות יעקב סוס"י קל"ה ומסיק שאם הבעל דין שנתן שוחד חייב לבעל חוב כופין את הבעל דין לתבוע מדין פריעת בע"ח מצוה, וזה דעת הקצוה"ח ס"ק א' (מלבד לדעת העיטור שזה חשב כתוליהו לקנות), אבל אם כבר מחל לו אין אחר המחילה כלום. [22] שם, וכן דעת הנה"מ ס"ק ב'. [23] כתובות שם, סי' ט'. [24] ראה כסף משנה הל' סנהדרין פרק כ"ג הל' ג' בדעת הרמב"ם שם שאסור מדינא דלא כתוס' כתובות שם שחסידות בעלמא היא, ובכ"כ כתב בזה ארבע שיטות. [25] כתובות שם, סעיף א' ע"פ רמ"א שם, וסמ"ע ס"ח, וראה פתחי תשובה ס"ק ד' ע"פ הב"ח הג"ל שבוה לכ"ע פסול מדינא. [26] שם מהרב חוקת הדיינים סי' ח'.